

פרק ב'

המקורות. התוצר¹ וההכנסה הלאומית²

הנתונים המובאים בפרק זה הם ארעיים, בייחוד לגבי שנת 1956, ובחלקם אינם אלא חיוצים מנתונין של שתי השנים שקדמו לשנה הנסקרת³.

הסטטיסטיקה של ההכנסה הלאומית בישראל אינה מפותחת דיה, כדי שתאפשר דיוק המניח את הדעת. משום כך, אין תכליתם של האומדנים המובאים להלן אלא לשקף את המגמות הפועלות במשק. עם זאת, מובאים בלוחות מספרים מוחלטים, ולא תחומים, כדי למנוע סירבול-יתר.

ערך היבוא וערך היצוא חושבו לפי השער הרשמי (1.800 ל"י לדולאר של ארה"ב). שער זה אינו משקף בהכרח את מחירי סחורות-היבוא ושירותי-היבוא בשוק הפנימי, או את תמורת היצוא — במטבע מקומי. חלק מסחורות-היבוא נמכר בישראל בתוספת היטלים שנכללו במסגרת החשבונות הלאומיים, כמיסים עקיפים שנגבו על-ידי הממשלה. חלק אחר מסחורות אלה נמכר כנראה על-ידי היבואנים במחירים גבוהים, יחסית; ובייחוד אמור הדבר לגבי היבוא לפי שיטת הפמ"ז⁴, והרווחים הנוספים המתקבלים בעקב שיטה זו כלולים בהכנסה הלאומית. החלק השלישי נמכר במחירים נמוכים ביחס לשער הרשמי, בעקב תמיכות הממשלה; תמיכות אלה כלולות בסעיף התמיכות המנוכות מהמיסים העקיפים, במערכת החשבונות הלאומיים.

כיוון שאין נתונים מספיקים על יחסי-המחירים שהיה קיים למעשה בין מחירי-היבוא לבין המחירים המקומיים, אין ביכולתנו למדוד את משקל היבוא יחסית לתוצר הגולמי ולשאר הגדלים המבוטאים במחירים המקומיים, אלא על-ידי חישובו לפי השער הרשמי. בחישובים אחרים נעשה להלן נסיון למדוד את השינוי שחל במשקל היבוא בכלל המקורות ב-1956, לעומת 1955, לפי חישוב במחירים של 1956.

¹ התוצר — Product.

² הגדלים השונים המובאים בפרק זה, והיחסים שבניהם, מפורטים בלוח ב'12.

³ החיוץ — extrapolation בלע"ז — נעשה על-פי מחקריהם של ד"ר דניאל קרימר ואחרים, על ההכנסה הלאומית ב-1954; של ד"ר הרולד לובל, על ההוצאה הלאומית ב-1954; ושל ד"ר מיכאל ברקאי, על הסקטור הציבורי ב-1954, העומדים להתפרסם בקרוב על-ידי מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל. השתמשנו גם באומדני היחידה למדידת המשק הלאומי, בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שאמדה ארעית את ההכנסה הלאומית ב-1955 וב-1956.

האומדנים מוסברים ביתר-פירוט בתוספת סטטיסטית אשר תראה אור שבועות מספר לאחר פירסום דין וחשבון זה. השוני בבסיס, והשימוש בחומר סטטיסטי חדש, הביא לכך כי נתונים מספר בפרק זה שונים מאלה שהובאו בבנק ישראל, דין וחשבון לשנת 1955, ירושלים, סיון תשט"ז — מאי 1956.

⁴ פמ"ז, כלומר פקדונות במטבע-זר, מאפשרים ליצואנים להשתמש בתמורת הערך-המוסף ביצוא לשם יבוא חומרי גלם אשר ישמשו ליצור לשוק המקומי, בענף-הייצור הרגיל שלהם.

1. סיכום החשבונות הלאומיים

הרכב סך-כל המקורות והשימוש בהם במשק הישראלי, בשנים 1955 ו-1956, מובא בלוח ב'-1 בעמוד 29.

2. סך-כל המקורות, וההכנסה הלאומית

סך-כל המקורות במשק הישראלי ב-1956 נאמד בכדי 3,460 מיליון ל"י, לעומת 2,890 מיליון ל"י ב-1955. מתוך הגידול, של כ-20 אחוז, יש לזקוף על חשבון עליית-המחירים כ-8 עד 9 אחוזים, ואילו ערך המקורות במחירים קבועים עלה ב-10 עד 11 אחוזים.

שיעור הגידול הממשי במקורות היה דומה, בשנת 1956 לשיעור-גידולם בשנת 1955, אולם חלוקת הגידול במקורות בין התוצר הלאומי לבין היבוא היתה שונה בשתי השנים. ערך התוצר הלאומי הגולמי במחירים קבועים עלה בשנת 1956 ב-8 עד 9 אחוזים, בעוד שבשנת 1955 הוא עלה בשיעור גבוה יותר — 10 עד 11 אחוזים. לעומת זאת, עלה ערך היבוא בשנת 1956 ב-17 אחוזים, בעוד שבשנת 1955 הוא עלה בכדי 7 אחוזים בלבד.

ההכנסה הלאומית בשנת 1956 נאמדה ב-2,090 מיליון ל"י לעומת 1,750 מיליון ל"י בשנת 1955, ו-1,480 מיליון ל"י בשנת 1954 — הכל במחירים שוטפים. שיעור-הגידול בהכנסה הלאומית היה איפוא קרוב ל-20 אחוז בשנת 1956, וכ-18 אחוזים בשנת 1955.

תשלומי המעבידים בעד שכר-העבודה, המשכורת והתשלומים הנילווים עלו מ-1,040 מיליון ל"י ב-1955 ל-1,240 מיליון ל"י ב-1956, או ב-19 אחוזים. הגידול נבע מעלייה בשכר הממוצע ליום-עבודה, ב-13 אחוזים בממוצע, משיפור-מה בהטבות הסוציאליות שאינן כלולות בחשבון השכר הממוצע ליום-עבודה, ומן הגידול במספר השכירים.

בחלוקת ההכנסה הלאומית לפי מקור התהוותה חלו בשנת 1956 אך שינויים מועטים בהשוואה לשנה שקדמה לה. השינויים העיקריים הם עלייה בתרומתן של החקלאות ושל הרשויות הציבוריות להכנסה הלאומית, לעומת ירידה בתרומתה של הבנייה. סך-כל ההכנסה הלאומית שנוצרה בחקלאות, בתעשייה (כולל חשמל, מיכרות ומים), בבנייה ובתחבורה, במחירים שוטפים, עלה בשנת 1956 ב-19 אחוזים בקירוב. לעומת זאת, עלה ערך התפוקה הגולמית של ענפים אלה, במחירים שוטפים, בשיעור של 17 אחוזים. הפרש זה מצביע על עליית-מה בחלקו של הערך-המוסף בתפוקת ענפים אלה. בחלקן, קשורות הסיבות לתופעה זו במגמות ההתפתחות של ענפי-המשק, אשר תצויינה להלן (תיאור מפורט יותר של ההתפתחויות בענפים העיקריים מצוי בחלק השני של דין-וחשבון זה).

החקלאות

בשנת 1956 עלתה ההכנסה שנוצרה בחקלאות בשיעור של כ-37 אחוזים, במחירים שוטפים, בעוד שערך התפוקה החקלאית עלה בכדי 25 אחוזים בלבד. העלייה הרבה יותר בהכנסה מחקלאות מאשר ערך התפוקה נבעה משתי סיבות עיקריות: — ראשית, ההיקף הממשי של התפוקה עלה ב-16 אחוזים, בעוד שהתשומה הממשית, המורכבת

לוח ב'1

החשבונות הלאומיים, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י

1956 לעומת 1955		1956 במחירים שוטפים		1955				
השינוי הממשי	השינוי במחירים	באחוזים	בל"י	במחירי 1956		במחירים שוטפים		
				באחוזים	בל"י	באחוזים	בל"י	
—	—	60.4	2,092	—	—	60.6	1,752	ההכנסה הלאומית
—	—	—	336	—	—	—	271	המיסים העקיפים
—	—	—	—60	—	—	—	—35	פחות: התמיכות
—	—	8.0	276	—	—	8.2	236	המיסים העקיפים הנקיים
—	—	4.3	150	—	133	4.1	120	הבלאי
—	—	—0.2	—9	—	—	0.5	+14	טעויות והשמטות
+ 8.3	+ 9.2	72.5	2,509	74.0	2,317	73.4	2,122	סך תוצר הלאומי הגולמי
+16.9	+ 6.1	27.5	953	26.0	815	26.6	768	היבוא (מוצרים ושירותים)
+10.5	+ 8.4	100.0	3,462	100.0	3,132	100.0	2,890	סך המקורות
+38.9	+13.6	19.9	689	15.8	496	15.1	436	הצריכה הציבורית
+ 5.8	+ 6.4	53.4	1,850	55.9	1,749	56.8	1,644	הצריכה הפרטית
+ 0.5	+11.1	17.8	615	19.5	612	19.1	551	ההשקעה הגולמית *
+12.1	+ 6.2	8.9	308	8.8	275	9.0	259	היצוא (מוצרים ושירותים)
+10.5	+ 8.4	100.0	3,462	100.0	3,132	100.0	2,890	סך השימושים במקורות

* ההשקעה הנולמית כמשק כוללת רק השקעה בנכסי ייצור ובבתי מגורים. מהומד נתונים אין הספרים כוללים שינויים במלאי.

הרכב ההכנסה הלאומית, לפי מקורותיה, במחירים שוטפים, 1955 ו-1956

1956		1955		
במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	
13.1	281	11.9	213	1. החקלאות
20.5	438	20.8	372	2. התעשיות והמיכרות
6.1	130	7.2	129	3. הבנייה
1.7	37	1.7	30	4. האספקה הציבורית של מים וחשמל
7.7	164	7.8	140	5. התחבורה
49.1	1,050	49.4	884	6. סה"כ, 1 עד 5
11.6	248	11.6	208	7. המסחר
8.8	188	8.5	152	8. הבנקאות, הכספים, הביטוח ונכסי דלא-ניידי
10.8	231	11.6	207	9. שירותים אחרים
19.7	420	18.9	338	10. הרשויות הציבוריות
50.9	1,087	50.6	905	11. סה"כ, 7 עד 11
100.0	2,137	100.0	1,789	12. ס"כ ההכנסה המקומית
	-45		-37	13 פחות: התשלומים נטו לגורמי-ייצור בחו"ל
2,092		1,752		14. ההכנסה הלאומית

המקור: אומדנים ארעיים של היחידה למדידת המשק הלאומי, כלשכת המרכז לסטטיסטיקה.

מקניית ענף החקלאות בצורת חומרי-גלם, חלפים ודלק, מענפים אחרים במשק ומחו"ל, גדלה ב-10 אחוזים בלבד. העלייה הניכרת של התפוקה נבעה בחלקה הרב מתנאי מוג'ה-האוויר הנוחים, לעומת הבצורת ששררה בשנת 1955.

שנית, המחירים שקיבלו החקלאים ממכירת מוצרי הענף עלו ב-7 אחוזים, ואילו מחירי חומרי-הייצור שהם קנו עלו ב-2 אחוזים בלבד. כך חל, איפוא, שיפור ב"תנאי-החליפין" של החקלאות ביחס לענפים האחרים במשק וביחס לחוץ-לארץ. תופעה זו נבעה מן העלייה הניכרת במחירי פריי-ההדר הישראלי בשוקי-חוץ, מהרחבה רבה במיוחד של גידולים שמחיריהם בשוק המקומי עלו, כגון בקר לבשר; מעליית מחירי הגידולים שמכרה החקלאות לתעשייה המקומית, וכן גם מהגדלת התמיכות הממשלתיות לגידולים מספר.

בעקב התופעות שצוינו, עלתה איפוא ההכנסה של ענף החקלאות, הכוללת גם תשלומי שכר וריבית על-ידי ענף זה, לא רק בסכומה הכולל, אלא גם ליחידת-תפוקה.

החרושת

הערך הממשי של תפוקת החרושת (כולל תעשייה, מלאכה, מיכרות, חשמל ומים) עלה ב-1956 ב-8 עד 10 אחוזים, ועליית מחיריה נאמדת ב-8 אחוזים. ערך התפוקה של הענף, במחירים שוטפים, עלה איפוא בכדי 16 עד 18 אחוזים. לעומת זאת, עלתה ההכנסה שנוצרה בחרושת ב-19 אחוזים בקירוב. במידה שהפרש זה אינו תוצאה של אי-דיוקים באומדנים, הרי ניכרת גם בחרושת עלייה, אם-כי מתונה, בחלקו של הערך-המוסף בתפוקת הענף.

בשנה האחרונה הוסיף לפעול בענפי-חרושת מסוימים תהליך העמקת-הייצור, כלומר הענפים עיבדו חומרים בשלבי עיבוד מוקדמים יותר, שניקנו מענפים אחרים או מחו"ל. כדוגמות ישמשו הגברת השימוש במחצבים מקומיים בתעשייה הכימית; ייצור חוטי צמר וכותנה, במקום ייבוא חוטים; שימוש מוגבר במוצרים שיצרה התקלאות, כגון כותנה, סלק-סוכר, גרעיני-שמן ועורות. תהליכי-ההעמקה עשויים להעלות את התוצר הלאומי.

בעוד שהתפוקה הממשית של החרושת גדלה כאמור בשיעור ניכר, כדי 8 עד 10 אחוזים, הרי התעסוקה בענף גדלה רק בשיעור מועט, כדי 2 אחוזים. הגדלת התפוקה נתאפשרה במידה רבה על-ידי הציוד המשופר יותר שהותקן בשנים האחרונות במפעלים רבים.

הבנייה

ערך הבנייה¹ במחירים שוטפים עלה בשנת 1956 בכדי 7 אחוזים. כיוון שחלה עלייה ניכרת בהוצאות הבנייה, הרי שההיקף הממשי של הבנייה פחת בכדי 5 אחוזים. עיקר הירידה היתה בכ-ניית דירות בשיכון הציבורי שאינו מיועד לעולים חדשים.

בשנת 1956 פעלה במשק מגמה לצימצום היקף בניית-הבתים, כך ששטח התחלות-הבנייה היה נמוך משטח גמר-הבנייה, ולעומת כל 4 מ"ר של בנייה שהושלמה באותה השנה — הוחל בבנייה בשטח של 3 מ"ר בלבד.

אשר לעבודות-בנייה שאינן קשורות בבניית-בתים, הרי גדלה הפעילות בעבודות הקשורות במחצבים, בקידוחי-הנפט ובעבודות הרשויות המקומיות; ולעומת זאת פחת היקף העבודות הקשורות בהשקיה, בהכשרת-קרקע, בסלילת כבישים ובהנחת מסילות-ברזל.

התחבורה

התפוקה הממשית של שירותי התחבורה גדלה ב-6 עד 7 אחוזים. עיקר העלייה בשירותי התחבורה נבע מענף הספנות, שערך שירותיו עלה בשליש, ומענף הרכבת, שתפוקתו עלתה ביותר מ-25 אחוזים. לעומת זאת נאמדת עליית תפוקת המשאיות ב-7 אחוזים, ואילו תפוקת האוטובוסים פחתה, בעקב שביתת הקואופראטיבים וגיוס כלי-רכב בתקופת מיבצע סיני.

בממוצע עלו מחירי שירותי התחבורה בכדי 6 אחוזים, בעוד שמחירי קניות הענף מענפים אחרים במשק ומחוץ-לארץ עלו בשיעור של 7 עד 8 אחוזים.

¹ הקמת בניינים ומיבנים אחרים לסוגיהם, וכן עבודות-עפר, סלילה, בניין נמלים וכיוצא באלה.

בענפי התחבורה השונים פעלו בשנת 1956 תוצאותיה של המגמה שבלטה בשנים האחרונות, לחידוש הציוד, הן על-ידי חידוש הצי המסחרי והן על-ידי החלפת קטרי-קטור בקטרי-דיזל, ומכוניות-בניזן במכוניות-דיזל. כתוצאה מכך גדלו הקניות השוטפות של חומרי-הייצור, כגון דלק, בשיעור נמוך יותר משיעור גידול התפוקה.

3. השימושים במקורות

השינוי הבולט בהרכב השימוש במקורות הוא העלייה הרבה בצריכה הציבורית, שגדלה במחירים קבועים ב-39 אחוזים. כתוצאה מכך, עלה חלקם של המקורות אשר נועדו לצריכה הציבורית מ-15 אחוזים בשנת 1955 ל-20 אחוז בשנת 1956. חלק הארי מגידול זה נובע מהוצאות-הבטחון המוגברות. בחלקו של היצוא לא חל שינוי. לעומת זאת, ירד משקלם של הצריכה הפרטית ושל ההשקעה הגולמית בכלל המקורות (ראה לוח ב'-1).

השינויים שחלו בהרכב המקורות ובחלוקתם לפי השימוש בהם בולטים יותר מציון תוספת המקורות בשנים 1955 ו-1956.

לוח ב'-8

השינוי במרכיבי המקורות ובשימושיהם, 1955 ו-1956,
במחירי 1956, במיליוני ל"י

הגידול מ-1955 ל-1956		הגידול מ-1954 ל-1955		
במיליוני ל"י	באחוזים מהגידול	במיליוני ל"י	באחוזים מהגידול	
192+	58	228+	81	התוצר הלאומי הגולמי
138+	42	52+	19	היבוא
330+	100	280+	100	סך-כל המקורות
193+	58	54+	19	הצריכה הציבורית
101+	31	122+	44	הצריכה הפרטית
3+	1	101+	36	ההשקעה הגולמית במשק *
33+	10	3+	1	היצוא
330+	100	280+	100	סך-כל השימושים במקורות

* בשל חוסר נתונים מספיקים על גידול המלאי, נעשו החישובים מתוך ההנחה כי המלאי גדל ב-1956 כפי שנדל ב-1955. ברור כי אם אמנם חלה עלייה בגידול במלאי, הרי ההשקעה גדולה יותר מן שכלול, והצריכה מתוזה מן שכלול; ולהיפך, אם אמנם חלה ירידה בגידול המלאי.

ה מקור: לוח ב'-1.

כ-60 אחוז מתוספת המקורות הממשית נבעו מגידול התוצר הלאומי, בעוד שהיתרה מקורה בתוספת היבוא. הגידול בצריכה הציבורית, אליה הופנו קרוב ל-60 אחוז מתוספת המקורות, היה שווה איפוא בשנה זו לתוספת לתוצר הלאומי. כ-30 אחוז מתוספת המקורות שימשו להגדלת הצריכה הפרטית. לעומת זאת לא הופנו כל מקורות נוספים להשקעה, ואילו רק עשירית מכלל המקורות הנוספים שימשה להגברת היצוא.

כדי לעמוד על הרכבם וחלוקתם של אותם המקורות אשר עמדו למעשה לרשות המשק, לצריכתו השוטפת או להגדלת כושר-הייצור שלו בעתיד על-ידי השקעות נקיות, יובא להלן חישוב "המקורות שלרשות המשק", על-ידי ניכוי הבלאי, הן מן התוצר הלאומי הגולמי והן מן ההשקעה הגולמית; וכן על-ידי ניכוי היצוא מן היבוא, כדי לקבל את עודף-היבוא.

הנתונים שבלוח ב' 4 מציינים ביתר הבלטה את המגמות הנובעות מלוח ב' 3.

לוח ב' 4

המקורות שלרשות המשק והשימוש בהם, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י

התוספת ב-1956 במחירי 1956		1955			
במחירי מסך התוספת	במיליוני ל"י	1956	במחירי 1956	במחירים שוטפים	
62.5	+175	2,359	2,184	2,002	התוצר הלאומי הנקי מבלאי
37.5	+105	645	540	509	היבוא פחות היצוא
100	+280	3,004	2,724	2,511	סך המקורות שלרשות המשק
69	+193	689	496	436	הצריכה הציבורית
36	+101	1,850	1,749	1,644	הצריכה הפרטית
—5	— 14	465	479	431	ההשקעה הנקייה מבלאי
100	+280	3,004	2,724	2,511	סך השימושים הפנימיים

המקורות: לוח ב' 1.

להלן יציגנו כמה מן התופעות הבולטות בשימוש במקורות, כלומר בצריכה, בהשקעה וביצוא.

4. הצריכה הפרטית

ערך הצריכה הפרטית במחירים שוטפים גדל בשנת 1956 ב-12 עד 13 אחוזים. גידול הצריכה הפרטית במחירים קבועים נאמד בשיעור של קרוב ל-6 אחוזים. אם יובא בחשבון גידול

האוכלוסיה בשיעור של כ-4.5 אחוזים, הרי שהצריכה הממוצעת לנפש גדלה בשיעור מועט, כדי אחוז אחד או שנים (ראוי לציין כי המדובר בעליית הצריכה בממוצע לכל האוכלוסיה, וממוצע זה אפשר כי יש בו תחום ניכר של פיזור, היינו שהוא תוצאה של עלייה ניכרת ברמת-הצריכה של חלק מן הצרכנים, לעומת ירידה ברמת-צריכתם של האחרים). לעומת שיעור מועט זה, היה שיעור עליית הצריכה הפרטית לנפש בין 1954 ל-1955 כ-4 אחוזים.

הצריכה הממשית של מזון גדלה בשיעור רב יותר מאשר צריכת יתר המוצרים והשירותים. הגידול בצריכת-המזון נתאפשר כולו על-ידי הגברת התפוקה החקלאית, הן של מוצרים מוגמרים — שכמותם עלתה ב-13 אחוזים בקירוב — והן של חומרים לתעשיית-מזון. לעומת זאת, לא גדל יבוא המזון וחומרי-הגלם לתעשיית-מזון, ובממוצע לנפש הוא אף פחת. צריכת מוצרי ההלבשה וההנעלה עלתה בשיעור מועט, ונראה שבממוצע לנפש אף ירדה. במכירות מוצרי צריכה בני-קיימא, כגון מקררים חשמליים, מקלטי-רדיו ומכשירים אחרים — חלה בשנת 1956 עלייה בשיעור רב יותר משיעור גידול האוכלוסיה. כן חל שיפור ברמת-הדיור הממוצעת, ביחוד בזו שסופקה על-ידי הבנייה הפרטית.

5. היצוא וההשקעות

בכלל השימוש במקורות, היה החלק שנועד ליצוא ב-1956 שווה בקירוב לזה שבשנה לפני-כן, ובשתייהן הוא הגיע ל-9 אחוזים. אלמלי עלו מחירי-היצוא, במיוחד של פרי-ההדר, בשוקי-חוץ, אפשר כי חלק-היצוא היה אף פוחת במידת-מה. מצד שני, הפניית חלק רב יותר של היצוא לארצות "מטבע קשה" הגדילה במידה מסוימת את ערכו הממשי של היצוא. דבר שאינו משתקף בחשבונות הלאומיים בשל הקשיים במדידה.

חלקן של ההשקעות הגולמיות בכלל השימוש במקורות פחת במידת-מה, מ-19 אחוזים ב-1955 ל-18 אחוזים בשנת 1956. אולם במידה שאפשר לראות את חלקן של ההשקעות בענפי החקלאות, החרושת והתחבורה (להבדיל מן ההשקעות בבנייה למגורים ובשירותים), כאינדיקטור כללי ביותר לגבי חלקן של ההשקעות "הייצרניות", הרי חל שיפור-מה בהרכב ההשקעות, שכן חלקן של ההשקעות בבתים-מגורים ובשירותים פחת במקצת בשנת 1956. מאידך, ההיקף הממשי של ההשקעה הגולמית בענפי החקלאות, התעשייה והתחבורה לא גדל, וההשקעה הנקייה בענפים אלה אף פחתה¹.

6. החסכון

אחד המודדים החשובים ביותר למידת התקדמות המשק הוא היקף החסכון, המציין איזה חלק מן התוצר הלאומי נועד, על-ידי שיושקע, להגדלת כושר-הייצור בעתיד. בחשבונות הלאומיים משתקף גודל החסכון הלאומי כהפרש בין ההשקעה הנקייה במשק לבין ההשקעה הנקייה מחוץ-לארץ (השווה לעודף היבוא על היצוא). היקף החסכון משתקף גם בהפרש בין התוצר הלאומי הנקי

¹ מסקנה זו קרוב לוודאי שאינה מושפעת מן העובדה שנוכרה בהערה ללוח ב'1, כי ההשקעה אינה כוללת גידול במלאי. אם אירע, יש יסוד להניח כי הגידול במלאי הקביל פחות או יותר לגידול בצריכה הפרטית.

לבין הצריכה הפרטית והציבורית. היקף החסכון במשק וחלוקתו בין הסקטור הציבורי¹ לבין הסקטור הפרטי מובאים בלוח ב"5.

לוח ב"5

יבוא החוץ, ההשקעה הנקייה והחסכון, במחירים שוטפים, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י

השינוי	1956	1955	
			א. ההשקעה הנקייה של המשק
	465	431	1. ההשקעה הנקייה במשק
	<u>-645</u>	<u>-509</u>	2. ההשקעה הנקייה מחו"ל *
			3. ההשקעה הנקייה של המשק
-102	-180	-78	(1 פחות 2) **
			ב. החסכון הלאומי
			4. הסקטור הציבורי
	243	167	המיסים הישירים
	<u>276</u>	<u>236</u>	המיסים העקיפים הנקיים
	519	403	ס"כ המיסים
	<u>689</u>	<u>436</u>	פחות: הצריכה הציבורית
-137	-170	-33	
	2,092	1,752	5. ההכנסה הלאומית
	<u>-243</u>	<u>-167</u>	פחות: המיסים הישירים
	1,849	1,585	ההכנסה הלאומית הפנויה
	<u>1,850</u>	<u>1,644</u>	פחות: הצריכה הפרטית
+ 58	-1	-59	החסכון הפרטי הלאומי
-23	-9	+14	6. טעויות והשמטות
-102	-180	-78	7. סך החסכון הלאומי

* כלומר מימון עודף היבוא, בדרך הלוואות מחו"ל, החזרת השקעות שהושקעו בחו"ל, קבלת מתנות או הענקות מחו"ל, וכיצא כאלה.

** זהה עם חסכון שבסעיף ב.7 שבהמשך הלוח.
המקור: לוח ב"1 ואומדני בנק ישראל.

¹ הסקטור הציבורי כולל, במסגרת זו, את הממשלה, את המוסדות הלאומיים, ואת הרשויות המקומיות.

בשנת 1956 היה איפוא חסכון שלילי בסכום של 180 מיליון ל"י, בעוד שהחסכון השלילי בשנת 1955 הגיע ל-78 מיליון ל"י. פירושו של דבר, שהתוצר הלאומי הנקי לא זו בלבד שלא היה בו כדי לממן חלק מההשקעה הנקייה, אלא הוא אף נפל במידה ניכרת מסך הצריכה במשק, וההפרש כוסה על-ידי יבוא-הון. הגידול בסך כל החסכון השלילי נבע במידה רבה מעליית החסכון השלילי של הסקטור הציבורי, שהוצאותיו לצריכה עלו במידה רבה על סכום המיסים הישירים והעקיפים שנגבו על-ידיו. מאידך, פחת כנראה בשנת 1956 החסכון השלילי של הסקטור הפרטי, לעומת 1955.

החסכון השלילי שחושב בלוח ב'-5 מבוסס על המסגרת המקובלת של חשבונות לאומיים; אולם בגלל מיבנהו המיוחד של המשק הישראלי, בעיקר בקשר לקליטת העלייה הגדולה, מחייב חישוב זה הסתיגויות והסברים מספר.

ראשית, החסכון השלילי של הסקטור הציבורי נובע לא רק מההוצאות המוגברות של הממשלה, ללא גידול מקביל בהכנסותיה מן הסקטורים האחרים במשק, אלא גם מהעובדה כי כמעט כל הכנסות המוסדות הלאומיים באות מתרומות מחו"ל, וכלולות משום כך בלוח ב'-5 ב"השקעה נקייה מחו"ל", בעוד שהוצאותיהם השוטפות כלולות בצריכה הציבורית המקומית. במיבנה המקור-בל של החשבונות הלאומיים מהווים מוסדות אלה, משום כך, גורם מתמיד של חסכון שלילי בסקטור הציבורי. ב-1955 היוו הוצאותיהם השוטפות של המוסדות הלאומיים כ-9 אחוזים מסך כל הצריכה הציבורית, ואילו ב-1956 — כ-6 עד 7 אחוזים מצריכה זו.

נוסף לזה, מקבלת הממשלה גם אמצעים מחו"ל הנועדים לצריכה, כגון החזקת העולים ותמיכה במוסדות חינוך ובריאות, ולעזרה סוציאלית.

שנית, חלק מן ההשקעה הנקייה מחו"ל מהווה למעשה הכנסות פרטיות, כגון הפיצויים האישיים מגרמניה המערבית.

תשלומי-ההעברה מחוץ-לארץ גורמים לכך כי "ההכנסה הפרטית" של הסקטור הפרטי גדולה מן ההכנסה הלאומית המתקבלת על-ידי. במידה שמייחסים את הצריכה הפרטית לא להכנסה הלאומית, אלא להכנסה הפרטית, הופך החסכון השלילי לחסכון חיובי.

לצורך חישוב היקף החסכון הפרטי יש לבחון מהו גודל הסכומים של העברות מחוץ-לארץ, אשר כולם או חלקם נועדו למימון הצריכה הפרטית. כפי המתואר בלוח ב'-6, הגיעו ההעברות שקיבלו פרטיים מחו"ל ב-1956 ל-109 מיליון ל"י, וב-1955 ל-97 מיליון ל"י.

בלוח ב'-7 ניתן אומדן של ההכנסה הפרטית והחסכון הפרטי¹ ב-1955 וב-1956. באומדן זה, נכללו בהכנסה הפרטית כל תשלומי-ההעברה מחוץ-לארץ ובארץ. החסכון הפרטי לפי הגדרה זאת הגיע איפוא ב-1956 ל-163 מיליון ל"י, לעומת 88 מיליון בשנת 1955. אם כי חישוב זה עשוי להפריז בהערכת החסכונות של הציבור, מכיוון שחלק מאותם תשלומי-ההעברה שנכללו בחישוב ההכנסה הפרטית מהווים העברות-הון, ולא העברות שוטפות, הרי ברור כי קיים חסכון חיובי לא מועט מתוך ההכנסה הפרטית. חלק גדול מחסכון פרטי זה מימן בניית בתי-מגורים. מכל מקום,

¹ מחסור נתונים על רווחים-שלא-חולקו, כולל החסכון הפרטי — כפי שהוא מובא בסעיף זה — את החסכון האישי ואת הרווחים-שלא-חולקו.

לוח ב' 6

תשלומי העברה לפרטיים מחו"ל*, 1955 ו-1956,
במיליוני דולאר ובמיליוני ל"י

1956	1955	
26.3	24.3	העברות פרטיות נקיות
25.7	18.7	הפיצויים האישיים מגרמניה
8.3	10.8	מתנות
60.3	53.8	סה"כ, במיליוני דולאר
108.5	96.8	במיליוני ל"י

* בתוך הסכומים כלולות העברות שוטפות והעברות הון. את העברות ההון אין אמנם לצרף לחשבון ההכנסה הפרטית, אך חסרים אנו נתונים שהיו מאפשרים חבילה בין שני סוגי תקבולים אלה.
מקור: אומדני בנק ישראל.

לוח ב' 7

ההכנסה, הצריכה והחסכון הפרטיים, במחירים שוטפים, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י

1956	1955	השינוי, 1956 לעומת 1955	
במיליוני ל"י	במיליוני ל"י	במיליוני ל"י	באחוזים
1,752	2,092	+340	+19.4
167	243	-76	-45.5
67	74	+7	+10.4
17	19	-2	-11.8
97	109	+12	+12.4
1,732	2,013	+281	+16.3
1,644	1,850	-206	-12.5
88	163	+75	+85.2

* המיסים הישירים כוללים מס ההכנסה; ייבוי, במידה שהוטל על ההכנסות; תשלומים לביטוח הלאומי ולקרן ההשוואה למשרתים במילואים. מיסים על רכוש אינם כלולים בסעיף זה, שכן הם נחשבים כמיסים עקיפים. גם מסיעובן לא נכלל, שכן הוא נחשב כהעברת הון.
** ראה הערה בעמוד 41.
*** העברות שוטפות מפרטיים לרשויות הציבוריות כוללות, בהתאם להגדרות האו"ם, תשלומים שונים שאינם מיסים, ושלא בעד שירותים ציבוריים, כגון תרומות לקרן המנו, קנסות, תשלומים בעד דרכונים, רשיונות שונים, דמי לימוד ודמי אשפוז. הסכומים כוללים תרומות שוטפות למוסדות הלאומיים, מהציבור בארץ.
מקור: לוח כ"ו ואומדני בנק ישראל.

סכומו של החסכון אינו עולה על תשלומי-ההעברה השונים מחוץ-לארץ ומן הסקטור הציבורי לפרטיים.

כדי לעמוד על משמעותו של החסכון הפרטי ראוי גם לזכור כי האוכלוסיה הישראלית מגוונת ביותר מבחינת ארצות-מוצאה ומנהגי הצריכה והחסכון שלה, והיקף החסכון של קבוצות שונות מושפע כנראה לא רק על-ידי רמת-הכנסותיהן אלא גם על-ידי הבדלים ניכרים בהרגלים. קיימים סימנים לכך כי לחלק מן האוכלוסיה חסכון שלילי ניכר, בעוד שלחלק אחר — חסכון חיובי לא מועט.

הבאנו בלוח ב'-7 את אומדני ההכנסה הפרטית והחסכון הפרטי, נוסף על אומדני ההכנסה הלאומית והחסכון הלאומי שבלוח ב'-5 משום המשמעות השונה שיש לכל אחת ממערכות-המושגים. ההכנסה הפרטית והחסכון הפרטי חשובים למדיניות-המיסוי, ולצורך הדיונים על שוק-ההון ועל היחס שבין ההיצע והביקוש הפעיל של הצרכנים. ההכנסה הלאומית והחסכון הלאומי, לעומת זאת, מהווים אבני-בוחן להישגי המשק, בהראותם את המידה בה תרם להשקעה הנקייה, ובאיזו מידה מומנה הצריכה השוטפת על-ידי ניצול מקורות מחוץ-לארץ.

7. ההכנסה הפרטית, החסכון ונטל-המיסים

בלוח ב'-8 מפורטת התחלקות ההכנסה הפרטית בין צריכה, חסכון ותשלום מיסים. מלוח זה מסתבר כי מן ההכנסה הפרטית, כפי שהוגדרה בלוח ב'-7, שימשו כשני-שלישים להוצאות למוצרי צריכה פרטית (במחירי גורמי-הייצור), פחות מרבע — למימון הצריכה הציבורית, על-ידי תשלום מיסים ישירים ועקיפים נקיים מתמיכות ו-7 האחוזים הנותרים נחסכו. בהתפתחות ב'-1956, לעומת 1955, בולטת עלייה ניכרת בנטל המיסים הישירים ביחס להכנסה הפרטית הפנויה.

בלוח ב'-9 שבעמוד 39 מובא חישוב של השינויים הריאליים בהכנסה הפרטית הכוללת והפנויה (חישוב זה בוסס על ניכוי ההכנסה השוטפת במחירי מדד המחירים לצרכן). ההכנסה הפרטית הממשית עלתה ב'-11 עד 12 אחוז, ולאחר ניכוי המיסים עלתה ההכנסה הפנויה ב'-9 אחוזים, וההכנסה הפנויה לנפש עלתה בכדי 4 עד 5 אחוזים.

8. מרכיבי-היבוא בשימושים במקורות

במשק התלוי במידה ניכרת ביבוא-הון, נודעת חשיבות לגובה מרכיבי-היבוא בשימושים במ-קורות. כיוון שבענפי-ייצור חשובים מסויימים קיים, בטווח הקצר, יחס קשיח פחות או יותר בין מרכיבי-היבוא לבין התפוקה, הרי במידה שלא חל שינוי בהרכב הצריכה, ההשקעות או היצוא, עשוי גודל היבוא לשמש גורם-מפתח, שישפיע על רמת-התעסוקה ועל התפוקה. למעשה, חלו בשנת 1956 שינויים ניכרים במרכיבי-היבוא, בחלקם משום שינויים שחלו בהרכב ההשקעות והיצוא, ובחלקם בשל התהליך של העמקת הייצור המקומי. מרכיבי היבוא בצריכה, בהשקעות וביצוא, הכוללים הן תשומות לצורך עיבוד מקומי והן מוצרים מוגמרים, מובאים בלוח ב'-10 (לצורך השוואה בין 1956 ל-1955, נעשה החישוב על בסיס מחירי-התפוקה ומחירי-היבוא בשנת 1956).

לוח ב' 8

ההכנסה הפרטית, הצריכה הפרטית, המיסים והחסכון הפרטי*, 1955 ו-1956, במחירים שוטפים, במיליוני ל"י ובאחוזים

השינוי, 1956 לעומת 1955, באחוזים	1956		1955		
	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	
					ההכנסה הפרטית לפני ניכוי המיסים הישירים
+18.8	100	2,256	100	1,899	
+45.5	-11	-243	-9	-167	פחות: המיסים הישירים
					ההכנסה הפרטית הפנויה
+16.2	89	2,013	91	1,732	
+85.2	-7	-163	-5	-88	פחות: החסכון הפרטי
					הצריכה הפרטית במחירי-השוק
+12.5	82	1,850	86	1,644	
					פחות: המיסים העקיפים, נקיים מתמיכות
+17.0	-12	-276	-12	-236	
					הצריכה הפרטית במחירי גורמי-הייצור
+11.8	70	1,574	74	1,408	

* ראה הערה בעמוד 42.
ח ש ו ר : אומדני בנק ישראל.

לוח ב' 9

ההכנסה הפרטית הכוללת והפנויה, 1955 ו-1956, במחירים שוטפים ובמחירים של 1956

השינוי הממשי באחוזים	1956	1955		
		במחירי 1956*	במחירי 1955	
			1. סכומים כוללים, במיליוני ל"י	
+ 11.6	2,256	2,021	1,899	ההכנסה הפרטית
+ 9.2	2,013	1,843	1,732	ההכנסה הפרטית הפנויה
				2. הסכומים לנפש, בל"י
+ 6.8	1,234	1,155	1,085	ההכנסה הפרטית
+ 4.6	1,101	1,053	990	ההכנסה הפרטית הפנויה

* כאינסלאטור משמשת עלית המדד של המחירים לצרכן שעלה מ-1955 ל-1956 ב-6.4 אחוז.
ח ש ו ר : אומדני בנק ישראל.

במרכיב־היבוא בהשקעה הגולמית חלה עלייה, מ־35 אחוזים ל־41 אחוזים. עלייה זו נובעת, רובה ככולה, משינוי הרכב ההשקעות; חלקן של ההשקעות בתעשייה — אשר מרכיב־היבוא בהן גבוה, יחסית — גדל, בעוד שחלקן של ההשקעות בבנייה, בעבודות הציבוריות ובהשקיה — אשר מרכיב־היבוא בהן נמוך יותר — פחת. אחת הסיבות הנוספות לעליית מרכיב־היבוא בהשקעה היא כי על מכוונות, מכשירים וכדומה אין מוטלים מכסים והיטלים, וכי הממשלה מעניקה תנאי־אשראי נוחים לשם רכישת ציוד. ירידת מרכיב היבוא בצריכה הפרטית, לעומת זאת, מוסברת

לוח ב' 10

השימושים במקורות ומרכיבי־היבוא בהם, 1955 ו־1956, במיליוני ל"י ובאחוזים

1956			1955			
במחירים שוטפים			במחירי 1956			
מרכיבי היבוא	ס"כ השימוש במיליוני ל"י	באחוזים	מרכיבי היבוא	ס"כ השימוש במיליוני ל"י	באחוזים	
21.7	552	2,539	20.6	463	2,245	הצריכה הפרטית והציבורית
41.3	254	615	35.0	214	612	ההשקעה הגולמית
47.7	147	308	50.2	138	275	היצוא
27.5	953	3,462	26.0	815	3,132	סה"כ

ה מקור: חישובי בנק ישראל.

בהעמקת הייצור, ביבולים הטובים, ובהתייקרות היחסית שחלה בשנה הנסקרת כתוצאה מנטל המיסים העקיפים וההיטלים הנוספים על היבוא.

ירידת־מה חלה במרכיב־היבוא ביצוא (מוצרים ושירותים), שפחת מ־50 אחוז ל־48 אחוזים. ירידה זו מקורה בעיקר בגידול חלקו של יצוא פרי־ההדר, אשר מרכיב־היבוא שלו נמוך, ובמידה מועטת מקורה גם בעליית חלקו של הערך־המוסף ביצוא התעשייתי.

העלייה המועטה במרכיב־היבוא בצריכה הכללית נובעת מעליית חלקו של מרכיב זה בצריכה הציבורית, בעוד שמרכיב־היבוא בצריכה הפרטית פחת. דבר זה נובע מן המגמה להחלפת יבוא בתוצרת מקומית, הן של מוצרים מוגמרים והן של חצאיים וחומרי־גלם.

על־ידי ניכוי מרכיב־היבוא מן הצריכה, מההשקעות ומהיצוא ניתן לבחון את תרומתו של התוצר הלאומי הגולמי לשימושים השונים. לוח ב' 11 מציין את חלקם של שימושים אלה בתוצר הלאומי בשנים 1955, ו־1956, במחירי שנת 1956.

חלוקת התוצר הלאומי הגולמי בין השימושים במקורות, 1955 ו-1956 במחירי 1956, במיליוני ל"י ובאחוזים

השינוי		1956		1955	
באחוזים מסך התוספת	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י
הצריכה הפרטית					
					והציבורית
107	+205	79	1,987	77	1,782
-19	- 37	14.5	361	17	398
					ההשקעה הגולמית
12	+ 24	6.5	161	6	137
היצוא					
התוצר הלאומי					
					הגולמי
100	+192	100	2,509	100	2,317

המקור: חישובי בנק ישראל.

תרומת התוצר הלאומי לצריכה הפרטית והציבורית, וכן ליצוא, גדלה במידת-מה, ולעומת זאת פחתה אף בגודלה המוחלט תרומתו להשקעה הגולמית. הסיבות לשינויים אלה הן כמובן אותן סיבות עצמן שהשפיעו על השינוי במרכיב-היבוא בשימושים השונים, בצירוף לגורמים שהשפיעו על גודלם הכללי של הצריכה הפרטית והציבורית, של ההשקעה ושל היצוא.

במידה שניכרת קשיחות מסויימת במרכיב-היבוא, בטווח הקצר, הרי כל עוד קיים מחסור יחסי רב יותר במטבע-חוץ ליבוא מאשר המחסור במקורות אחרים, רצוי לעודד שינויים בהרכב הצריכה וההשקעה, כך שמרכיב-היבוא הממוצע יפחת, ורמת-התעסוקה וערך התפוקה הלאומית יהיו תלויים במידה מועטת יותר ברמת-יבוא-ההון. דבר זה ניתן להשיג בדרך של היטלים על היבוא, או על-ידי עידוד שינוי בטעם הצרכנים, שיביא להעדפת התוצרת המקומית על היבוא. עם זאת, קיימת הסכנה כי הגנה מלאכותית יתרה על הייצור המקומי, אפשר שתביא להפניית המקורות המוגבלים לרשות המשק לייצור אשר בו אין לישראל יתרון יחסי, דבר שפירושו שימוש בלתי-יעיל בגורמי-ייצור.

הערות

הערה ללוח ב' 7 בעמוד 37.

ההעברות השוטפות מן הסקטור הציבורי לפרטיים כוללות תשלומי-סיוע, פנסיות ופיצויים, מענקי-לימודים, הענקות למוקדות שלא למטרת-ריחוק, וכדומה. מן הדין היה לצרף גם העברות שוטפות ממפעלים לפרטיים, כגון תשלומי-פנסיה, אולם אין נתונים מקיפים על סכומים אלה. ההכנסה הלאומית כוללת את התשלומים הנלווים

לשכר, ביניהם תשלומים לביטוח לאומי, כנוצר לעיל. יתר התשלומים הנילוּחים ניתנים למיון לחסכון בצורות שונות, כגון תרומות לקופות־תגמולים, ולתשלומים עבור שירותים, כגון דמי־ביטוח מפני מחלה. את החסכונות אין לנכות מן ההכנסה, דווקא משום שיש ענין להגיע לחסכון הכולל של הפרטיים, בין אם הוא מופיע בפקדונות של פרטיים בבנקים, ובין אם הוא חסכון מוסדי. כן אין לנכות מן ההכנסה את התשלומים לקופות־חולים וכד', מאחר שהם תשלומים עבור שירות־צריכה ונכללים איפוא בצריכה הפרטית.

הערה ללוח ב"8 מעמוד 39.

מספרי הלוח דורשים הסתייגויות, שבחלקן הוסברו לעיל. ראשית, כוללת ההכנסה הפנויה גם העברות מחו"ל בגודל של כ־100 מיליון ל"י, שחלק בלתי־ידוע מהן הוא לשם השקעה, שצריך היה להפחיתן מס"כ ההעברות. שנית, יש להפחית מן ההכנסה הלאומית רוח־חברות־שלא־חולקו. שני ליקויים אלה מטים את ההכנסה הפרטית כלפי מעלה. שלישית, המיסים הישירים כוללים לעומת זאת מס־הכנסה של חברות. רביעית, המיסים העקיפים כוללים גם מיסים שלא על הצריכה הפרטית, כגון בלו על מלט, מכס על ברזל ועצים, וכולי. מצד שני, כוללות התמיכות שנוכו מהמיסים העקיפים גם תמיכות שלא לטובת הצריכה הפרטית, כגון תמיכות בקשר ליצוא, ותמיכות לייצרנים חקלאיים. חמישית, אין ההכנסה הפרטית כוללת העברות ממיפעלים לפרטיים. על־אף הסתייגויות אלה, המתעמתות בחלקן בסיכום הקופי, יש להניח כי התמונה בלוח ב"8 משקפת כראוי את סדר־גודלם של הגדלים הנדונים.

מערכת חשבונות התוצר הלאומי הגולמי והנקי, ההכנסה הלאומית וההכנסה הפרטית,
1956, במיליוני ל"י

הלוח	האומדן	
—	2,554	התוצר המקומי הגולמי
		פחות: רווחים, משכורות, ריבית וכו' ששולמו לחו"ל, לאחר
2'-ב	— 45	הפחתת הסכומים שנתקבלו מחו"ל באותם הסעיפים
1'-ב	2,509	שווה: התוצר הלאומי הגולמי
1'-ב	—150	פחות: הבלאי
4'-ב	2,359	שווה: התוצר הלאומי הנקי במחירי-השוק
1'-ב	+ 9	בתוספת: טעויות והשמטות
1'-ב	—336	פחות: המיסים העקיפים
1'-ב	+ 60	בתוספת: התמיכות מהרשויות הציבוריות
1'-ב	2,092	שווה: ההכנסה הלאומית במחירי גורמי-הייצור
—	*	פחות: הרווחים-שלא-חולקו
7'-ב	— 19	פחות: ההעברות השוטפות מפרטיים לרשויות הציבוריות
7'-ב	+109	בתוספת: ההעברות מחו"ל לפרטיים
7'-ב	+ 74	בתוספת: ההעברות השוטפות מהרשויות הציבוריות לפרטיים
8'-ב	2,256	שווה: ההכנסה הפרטית
5'-ב	—243	פחות: המיסים הישירים
7'-ב	2,013	שווה: ההכנסה הפרטית הפנויה
1'-ב	1,850	פחות: הצריכה הפרטית
7'-ב	163	שווה: החסכון הפרטי

* אין נתונים.